

David Clark i Peter Emmett
NA KORAK DO SMRTI

David Clark i Peter Emmett

NA KORAK DO SMRTI

Kako postupati mudro
kad voljena osoba umire

*step*_{press}

Zagreb, 2005.

Naslov izvornika: WHEN SOMEONE YOU LOVE IS DYING – MAKING WISE DECISIONS AT THE END OF LIFE, David Clark i Peter Emmett

Copyright © 1998 David Clark i Peter Emmett
Copyright © za hrvatski jezik 2005. *STEPress*, Zagreb,
Miroševčki brijeg 71A
Citati iz *Biblije* navedeni prema izdanju *Kršćanske sadašnjosti* 1990.

NAKLADNIK: *STEPress*, Zagreb
PREVELI: Darko Milošić i Antonijela Bogutovac
UREDILA: Bruna Filli-Terešak
STRUČNA RECENZIJA: prof. dr. sc. Theodor Dürriegl
LEKTORICA: Zlata Babić
NASLOVNICA: Momir Blažek
TISAK: Marjan tisak, Split

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 179.7
159.913:128

CLARK, David

Na korak do smrti : kako postupati mudro kad voljena osoba umire / David Clark i Peter Emmett ; <preveli Darko Milošić i Antonijela Bogutovac>. - Zagreb : 2005.

Prijevod djela: When someone you love is dying - making wise decisions at the end of life.

ISBN 953-6350-40-8

1. Emmett, Peter
I. Umiranje -- Kršćansko gledište
II. Umiranje -- Psihološki savjetnik

451024165

SADRŽAJ

UVOD	7
1. MOŽEMO LI DOBRU MEDICINU POBOLJŠATI	15
2. MOŽE LI SE ODGOVORITI NA MORALNA PITANJA	33
3. KAKVO JE ZNAČENJE Ljudskog ŽIVOTA	52
4. ŠTO JE LJUDSKA SMRT	71
5. ZAŠTO ODBACITI EUTANAZIJU	88
6. POSTOJI LI ALTERNATIVA EUTANAZIJI	107
7. IMA LI PATNJA SMISLA	131
8. KAKO KRŠĆANI MOGU SPOKOJNO UMRIJETI	149
9. KAKO MOŽEMO OTIĆI KUĆI	169
10. BILJEŠKE	178

Kolegi i prijatelju Bobu Rakestrawu

UVOD

Steve je bezizražajno zurio kroz prozor bolničke sobe. Kao najbliži rođak preuzeo je odgovornost za poslove vremešnog ujaka Russa Thomasona. Usne su mu podrhtavale dok je razmišljao o riječima liječnice. Toga je jutro potvrdila da se Russov život bliži kraju. »Tijelo Vašeg ujaka više nije u stanju izlučivati tekućine«, rekla je. »Ako ga ne priključimo na umjetni bubreg, umrijet će za nekoliko tjedana.«

Vazda živahan, ujak Russ živio je sam otkad mu je prije gotovo dvanaest godina umrla supruga. Do prije deset godina radio je kao učitelj šestog razreda, otkad je u mirovini vrtlari u svojem vrtu, a povremeno za kojeg prijatelja izdjelja i novi držak za sjekiru. Gotovo je bio pretjerano neovisan; kuhao je za sebe i održavao kuću besprijekorno urednom. Baš je prošlog prosinca, jedne hladne nedjelje, razgrnuo dvadesetak centimetara dubok snijeg da bi došao u crkvu. Vjera u Boga pratila ga je kroz težak život, i držao je da će Gospodin koračati s njim do kraja.

Prije otprilike godinu dana Russ je primijetio krv u mokraći. Na Steveov nagovor posjetio je liječnicu, koja je otkrila da krvarenje uzrokuje zloćudan tumor u lijevom bubregu. Pretrage su pokazale da se malignost nije proširila na ostale dijelove tijela. Kirurg je odstranio oboljeli bubreg i Russ je podvrgnut kemoterapiji. Prilično je dobro podnio

liječenje, ali se zapravo nikad nije potpuno oporavio.

Russ je nedavno znatno izgubio na težini, i često je imao jake glavobolje. Pamćenje mu je također oslabilo. Nekoliko dana prije no što je završio u bolnici Steve je svratio k njemu. Zatekao je zagorjelu večeru na štednjaku i Russa usnuloga na stolcu. Ujak je nerado prihvatio daljnje pretrage. Otkrile su ono čega su se svi potajno pribojavali. Rak se proširio na Russov mozak i na drugi, sve slabiji bubreg. Liječnica ga je uputila na liječenje ne bi li uklonili tumor i ublažili glavobolje. Nagovarala ga je da ne živi sam, ali starac je odbio savjet. Međutim, stanje mu se pogoršalo i Steve mu je pomogao oko smještaja u bolnicu.

Russ je slabašno zakašljao i prekinuo Stevea u razmišljanju. Steve je pogledao ujaka. Izgubio je jedanaest kilograma. Steve se trudio uvjeriti se da je muškarac u postelji uistinu njegov ujak Russ – duhoviti džentlmen koji ga je učio zakopčavati hlače i pratiti bjelorepog jelena, čovjek koji ga je poveo u crkvu i hvatao se u koštac s njegovim teškim pitanjima o vjeri. Russ bi povremeno zastenjao kao da nešto mrmlja, no riječi nisu imale nikakva smisla.

Steve je neprekidno mozgao o onome što je rekla liječnica. *Tijelo vašeg ujaka više nije u stanju izlučivati tekućine*, rekla je. *Ako ga ne priključimo na umjetni bubreg, umrijet će za nekoliko tjedana*. Ali kakav bi mu život dijaliza omogućila? Bi li samo odgodila umiranje? Budući da je rak zahvatio

mozak, Russ možda nikada više neće moći suvislo razmišljati. Na neki bi način, razmišljao je Steve, održati ujaka Russa na životu s pomoću umjetnog bubrega bilo kao održavati leš na životu.

Steveove sestre, Mary i Jan, bile su jedine preostale Russove rođakinje. Kao samozatajan čovjek ujak nije otkrio što bi želio da se učini iskrsne li ovakva situacija. Zapravo, njegova vitalnost nije navodila na pomisao da će ikad postati toliko bespomoćan, toliko ranjiv. Ono što se činilo nemogućim sada se dogodilo, a Steve i njegove sestre suočili su se s odlučivanjem o ujakovoj sudbini.

Steve se ponovno okrenuo prozoru. Pitao se što bi ujak Russ rekao kad bi im mogao dati savjet. Bi li rekao, kako je Steve bio sklon misliti: »Pripremio sam se za ovaj trenutak, djeco. Moja vjera postoji radi ovakvih trenutaka. Molim, bez nekorisne terapije. Kad dođe vrijeme da odem, jednostavno me pustite«? Russ je proživio dug i zdrav život, i Steve je osjećao da bi dijaliza samo odgodila umiranje. Obustaviti nekorisne medicinske tretmane i usredotočiti se, dok smrt ne dođe, na ono što je ujaku Russu sada bilo najpotrebnije – na njihovu ljubav i skrb – zacijelo je najbolji put. Odluka da ujaka Russa puste umrijeti činila se ispravnom.

Mary nikad nije bila bliska s ujakom. Živjela je u drugoj državi i nije ga vidjela nekoliko godina. Iako se iskreno ražalostila kada je vidjela u kakvom je ujak stanju, odmah je otvoreno, bez uljepšavanja

rekla što misli da treba učiniti. Ako je liječnica sigurna da, medicinski gledano, više ništa ne može vratiti ujaku Russu koliko-toliko dobar život, treba svima prištedjeti jad i troškove zbog odgađanja smrti. Čak je upitala može li liječnica ubrzati smrt: »Možete li učiniti nešto da ovo svima nama olakšate?« Mary je željela rasteretiti Russa patnje koja ga je možda čekala – štoviše, željela je uzeti sudbinu u svoje ruke i požuriti smrt. Steve je shvatio da Mary želi *ukloniti* ujaka što je brže i bezbolnije moguće.

Njezina mlađa sestra Jan nije dvojila o tome što učiniti. Mrzila je pomisao na to da bi mogla izgubiti omiljenog ujaka. Željela je da ga smjesta priključe na dijalizu. Inzistirala je na tome da liječnica iskuša eksperimentalni lijek o kojemu je čitala u *McCall'su*. Iako nije imala dokaza da bi lijek pomogao – a vjerojatno bi izazvao i nove komplikacije – Jan je inzistirala da medicinsko osoblje poduzme sve što je moguće. »Život je dragocjen, i dokle god ga Bog daje«, mislila je, »moramo ga čuvati na svaki mogući način. Nikako ne smijemo odustati. Nešto će zacijelo djelovati. U međuvremenu, možda Bog napravi čudo.« Steve je vjerovao da Jan želi ujaka Russa *održati* na životu čak i ako ne postoji medicinska nada u oporavak.

Steve je uočio ironiju u činjenici da Mary i Jan, iako imaju oprečne pristupe, obje žele kontrolirati situaciju.

Steve i njegove sestre nekako su morali donijeti

zajedničku odluku. Njihova je dvojba bila protkana pitanjima – etičkim, pravnim, medicinskim, psihološkim, biblijskim, teološkim. Trebali su razmotriti što je, u svjetlu svih tih činjenica, ispravno. Možda ćete to morati i vi. U svijetu tehnološki visokorazvijene medicine mnoge se obitelji nađu pred složenim odlukama kad se njihovim voljenima približava smrt zbog nesreće ili zbog terminalne bolesti. Hoćemo li *održavati na životu* naše voljene, kao što je predložila Jan – inzistirajući na medicinskom tretmanu sve do gorkog kraja? Hoćemo li naše voljene *ukloniti*, što je zagovarala Mary – okončavajući njihov život kako bismo im skratili patnju? Ili ćemo ih *pustiti*, kao što nam savjetuje Steve – okrećući se od nekorisnih medicinskih postupaka emocionalnoj i duhovnoj skrbi – sve dok smrt sama ne dođe?

Mi zastupamo treći pristup. Čovjeka nikad ne treba prestati voljeti, ali ga, kad za to dođe trenutak, treba pustiti da ode. Zašto to kažemo? I kako možemo znati kad je taj trenutak došao? Što Bog kani s patnjom? Kako možemo prekinuti liječenje, uzmemo li u obzir ono što nas o životu i smrti uči *Biblija*? Kako možemo donijeti tešku odluku o okončanju života? Ako i sami imate svog ujaka Russa, ili vam je posao povezan sa zdravstvenom skrbi, ili ste jednostavno osoba kojoj je stalo do primjene Božje istine u svakodnevnom životu – zacijelo postavljate slična pitanja. Ovu smo knjigu napisali jer smo s vama željeli podijeliti

nekoliko uravnoteženih, suosjećajnih biblijskih odgovora na ta tegobna pitanja.

Kako bismo vam dali potrebne informacije, razmotrit ćemo nekoliko tema. Prvo, nekoliko ključnih temeljnih pretpostavki. Neki misle da je zdravstvena skrb jednostavno zdravstvena skrb – da postoji samo jedan način razmišljanja o njoj! No ljudi zapravo imaju vrlo različita stajališta prema medicini. U prvom poglavlju pokazat ćemo što možete očekivati od zdravstvene skrbi – opisat ćemo njezine ciljeve i ograničenja.

Drugo, dok se suočavate s neugodnim, teškim životnim pitanjima, naići ćete na ljude koji smatraju da se etičke odluke mogu donositi prema pojednostavnjenim formulama. Ostali, pak, baš i ne znaju gdje bi započeli i nikad ne dopiju ni do kakva korisnog zaključka. Moralna su pitanja doista složena, a ona o svršetku života među najtežima su. U drugom poglavlju podijelit ćemo s vama nekoliko jednostavnih činjenica koje trebate razmotriti prilikom donošenja odluka povezanih s etičkim načelima, i ponudit ćemo vam niz koraka koje možete obraditi da biste napravili moralno ispravan izbor.

Treće, valjane odluke štite važne vrijednosti. Primjerice, *Ne učini preljuba!* nije negativno pravilo koje zabranjuje dobar život, već pozitivno načelo koje štiti vrijednost bračne ljubavi. U trećem poglavlju pomažemo vam razumjeti zašto je, s Božjeg stajališta, svetost ljudskog života

fundamentalna vrijednost.

Četvrto, raspravljamo o smislu smrti. Napokon, ako je život tako dobar, kako bismo trebali razumjeti smrt? U četvrtom poglavlju pokazat ćemo vam kako pronaći smisao u odnosu duše i tijela.

Peto, svatko je čuo vijesti o ubijanju iz milosrđa i liječnički potpomognutim samoubojstvima. Iako mnogi ljudi odobravaju te zamisli, peto poglavlje nudi čvrste argumente protiv izbora toga puta.

Šesto, tvrdimo li da eutanazija nije dobra ideja, može se činiti da nam nije stalo do ljudi koji umiru bolnom smrću. Želimo da znate kako postoji dobra alternativa. Pokret hospicija, opisan u šestom poglavlju, pomaže nam da se oprostimo od svojih voljenih i da im olakšamo patnju. Imate li bliske osobe nesposobne odlučivati o vlastitoj medicinskoj skrbi, nudimo vam korisne informacije o zakonskim mogućnostima koje su na raspolaganju u nekim zemljama.

Sedmo, čak i u najboljim okolnostima, suočavanje sa smrću potiče pitanja o patnji. I bolesnici i obitelji pitaju se kako Bog od nas očekuje da postupimo kad bolesnik trpi bolove. U sedmom poglavlju nudimo vam utješne misli o tom prastarom pitanju.

Osmo, čak ako i vjerujete u Boga, svejedno je važno pripremiti se za smrt. U osmom poglavlju razmatramo nekoliko ključnih točaka koje treba uzeti u obzir pripremajući se za kraj.

I, konačno, kad se smrt približi, najvažnije je

pripremiti se za susret s Bogom. Mnogi ljudi imaju vlastite predodžbe o tome. No u devetom ćemo vam poglavlju priopćiti što o tome kako biti u miru s Bogom kaže *Biblija*. Nikoga ne veseli pomisao na umiranje. No ljudi koji su pomireni sa svojim obiteljima i s Bogom mogu spokojno umrijeti. Smrt je trenutak koji iskušava pravu vjeru, i bili vi bolesnik ili član obitelji, dat ćemo vam sliku vjere koja može svakoga pripremiti za susret s Bogom.

PRVO POGLAVLJE

MOŽEMO LI DOBRU MEDICINU POBOLJŠATI

Baš kao što su se Steve i njegove sestre mučili s odlukom o tome kako pomoći ujaku Russu, ljudi se posvuda muče s takvim odlukama – jer se stavovi o zdravlju i liječenju mijenjaju. Suradnica kolumne »Red je na meni« u časopisu *Newsweek* jasno to ilustrira. Veterinar je »uspavao« njezinu bolesnu mačku, napisala je, i tako je poštedio mnogo bola. Potom primjenjuje istu logiku na ljudska bića. Svakako možemo ublažiti mnoge patnje, zaključila je. Mogli biste pomisliti da je zabrinuta zbog nekoga tko je na rubu smrti u nesnosnim bolovima. Ali ona piše o Henryju, mentalnom bolesniku sklonom nasilnim ispadima. Zašto ga ne ubiti? To je zasigurno humano. »Zašto ne možemo postupati prema bližnjim ljudskim bićima jednako humano kao što postupamo s kućnim ljubimcima?« pita se ona.¹

Kako razmišlja moj liječnik

Naša se kultura udaljava od tradicionalnih vrijednosti u medicini. Primjerice, sve veća simpatija prema eutanaziji, ili ubijanju iz milosrđa, više nije ograničena na pomaganje umirućim bolesnicima koji trpe nepodnošljivu bol. Sad se već otvoreno govori o eutanaziji kao potencijalnom izboru za ljude koji vjeruju da im životi nisu vrijedni življenja. Nasuprot tome, alternativna medicina i preventivna zdravstvena skrb pišu nova pravila o tome što tvori »dobru« medicinu. No ti novi pokreti ne štite nužno interese vas kao primatelja zdravstvene skrbi. Oni ne rezultiraju automatski najboljom brigom za vama blisku osobu. Dok se upuštate u donošenje mudrih odluka o kraju života, ključno je razumjeti svjetonazor vašeg liječnika.

Vrijednosti suvremene medicine

Više nego ikad u povijesti liječnici promiču nove vrijednosti i vjerovanja. Stariji znanstvenici uviđali su blisku povezanost znanosti i vjere u Boga. Ali tijekom XVIII. stoljeća – u razdoblju prosvjetiteljstva – zapadni se svijet sekularizirao, udaljivši se od vjere u Boga i od njegova sućutnog sudjelovanja u zbivanjima našeg svijeta. Sekularne vrijednosti često utječu na liječnički pristup prakticiranju medicine, ali njihov utjecaj često prođe nezapaženo. Na nesreću, kao rezultat toga ljudi danas često predmnijevaju da znanost treba slijepo slijediti

sekularne ciljeve poput apsolutne slobode izbora i osobnog uspjeha. Drugim riječima, želimo savršenu kontrolu nad zdravljem, životom i smrću – i to smjesta! Znanost i medicina postale su promicateljice individualizma – upućuju ljude prema odredištima koja sami za sebe izaberu. Zapadnjaci danas žive »smatrajući da moraju zadržati kontrolu nad svojim životom, prisvajajući sebi moć da iz života iskorijene sve što je prijetnja njihovoj individualnoj autonomiji«. ²

Malobrojni priznaju da se na području zdravstvene skrbi mnogi stavovi o životu i smrti, zdravlju, bolesti i patnji, prihvaćaju bez razmišljanja. Evo primjera. Skloni smo odvojiti tijelo od duha. Potom neupitnom smatramo činjenicu da se medicinska znanost bavi samo tjelesnim – što objašnjava kako neki liječnici, obrazovani u najboljim školama, nemaju takta u odnosu prema bolesnicima; ne brinu se za ljudsko srce i dušu. ³ Uzmemo li u obzir samo fizički dio života, to znači da riječ *život* definiramo u isključivo biološkom smislu. *Smrt* tako postaje tek svršetkom *fizičkog* života. Biti *zdrav*, dakle, znači biti *fizički zdrav*. Tako se netko tko može biti moralni patuljak, primjerice sudionik natjecanja za najjačeg čovjeka svijeta, može držati *zdravim*. Ali duhovni se div s Parkinsonovom bolešću ne smatra *zdravim*. Bolest postaje neprijateljicom života, a patnja bezvrijedan i besmislen sporedni proizvod bolesti. Naposljetku, od kakve je koristi patnja ako su tjelesna dobrobit i

raznovrsni užici i iskustva koja ih omogućuju ono što najviše cijenimo?

Jezik otkriva naše najdublje stavove. Lakšu bolest nazivamo smetnjom, a intenzivnu patnju besmislenom jer obje iscrpljuju tjelesnu snagu. Posao mog liječnika je riješiti te probleme – učiniti da oni nestanu. (Kao kad bih ja nekoga u Gradskoj vijećnici zamolio da riješi moju prijavu za prekoračenje brzine tako da se pobrine da prijava nestane.⁴) Dakle, ako medicina ne može izliječiti bolesnikovo tijelo, smatra se da je osoba u beznadnoj situaciji, i liječnik preko volje priznaje neuspjeh: »Bolest je izmaknula kontroli.«

Kada liječnici više ne mogu pomoći i kad je smrt neizbježna, neki bolesnici i njihove obitelji pokušavaju zadržati kontrolu zahtijevajući apsolutno pravo na odluku o tome kako će završiti bolesnikov život. To je logika zalaganja za eutanaziju i liječnički potpomognuto samoubojstvo. Ako ne možemo poraziti bolesti i smrt, barem možemo pljunuti sudbini u lice, iscijediti smisao iz besmislene patnje hrabrim činom volje. Želja da se ozakone eutanazija i liječnički potpomognuto samoubojstvo »temelji se upravo na istim pretpostavkama o ljudskim potrebama, zdravlju i ulozi medicine koje su i uzrokovale sadašnju krizu – na mišljenju da imamo pravo i dužnost zadržati potpunu kontrolu nad svojom sudbinom«. ⁵ U naše se sekularno doba najviše cijene besprijeorno zdravlje, sloboda pojedinca i osobna kontrola.

Širok utjecaj sekularnih vrijednosti

Neki će ljudi reći da smo u argumentaciji predaleko otišli. Zagovarati će ovakav pristup: medicina se koristi neutralnim sredstvima za postizanje ispravnih ciljeva, a u tome nema ničega lošeg. Palica za bejzbol je, u rukama djelatnika YMCA*, koji je koristi da bi djecu poučio timskom radu, odlučnosti i poštenoj igri, dobro sredstvo. Ista je ta palica, upotrijebi li je kriminalac da bi napao i orobio starijeg čovjeka, loše sredstvo. Slično tome, moralnu vrijednost medicine možemo prosuđivati samo na temelju svrhe radi koje se nekim sredstvom koristi. Je li u medicini nešto dobro ili loše, procjenjuje se prema postignutim rezultatima. Neki zato tvrde da je medicina neutralna, pa da se zato kršćani njezinim metodama mogu koristiti za postizanje kršćanskih ciljeva.

Priznajemo da smo naše stajalište posve otvoreno iznijeli. Ali misliti da je medicina potpuno neutralna naivno je. Mnogi se kršćani, pa čak i liječnici, ne drže dosljedno opisanih kulturnih vrijednosti, već ih kombiniraju s mnogo očitijim kršćanskim stavovima. Neki su svjetovni liječnici usvojili određene religijske vrijednosti jednostavno zato što su one dio kulturne tradicije. I među vjernicima i među nevjernicima sekularna se filozofija malokad može naći u svom najčišćem obliku. Ipak, kršćani mogu, ne razmišljajući, usvojiti sekularne vrijednosti. Suočeni s krizom, prečesto se uhvatimo u pretpostavci da su

* Kratica za Young Men's Christian Association (Kršćansko udruženje mladih), nap. prev

tjelesno zdravlje, sloboda pojedinca i potpuna kontrola okolnosti naša najvažnija briga. Pritom bismo mogli previdjeti ono što je *ispravno* i *primjereno* učiniti. Također možemo propustiti da prihvatimo Božju potporu, koja nam olakšava da pobjedonosno podnosimo bolest i da, ako moramo, dostojanstveno umremo.

Čemu nas uči alternativna medicina

Kršćani nisu jedini kritičari sekularne medicine i njezina preferiranja tjelesnoga. Zagovornici tzv. alternativne medicine strogo osuđuju medicinski *status quo*. Alternativna medicina crpi spoznaje iz različitih izvora, posebice iz tradicionalnih domorodačkih i azijskih kultura. Temelj alternativne medicine jest koncept *organizma*. Organizam je složena pojava čiji mnogobrojni dijelovi utječu jedni na druge. Prema alternativnoj medicini, ljudska su bića u svom okolišu organizmi, i cjelokupna medicinska skrb mora uzeti u obzir tu realnost. Osoba nije samo tijelo – samodostatan fizički stroj. Svaka osoba ima psihološku i duhovnu dimenziju. Ljudsko je biće poput žabe u močvari, koja se nalazi u dolini, a dolina je na kontinentu, koji je na planetu, a planet je u svemiru. Ako se želim pobrinuti za tu žabu, trebam uzeti u obzir cijelu mrežu.

Za to je stajalište ključno uočiti povezanost tijela i duše. To znači da alternativna medicina ne pridaje važnost samo tjelesnim, već također i duhovnim,

emocionalnim i usko individualnim oblicima zdravlja. Pojam *holističkog zdravlja* odražava tu ideju. Tijelo ne može biti dobro sve dok duša i um nisu dobro – i dok sve troje nisu u finom, uravnoteženom odnosu. Zdravlje je pozitivno stanje, a ne puka odsutnost bolesti, i obuhvaća cijeli organizam, a ne samo tijelo. Alternativna medicina, dakle, naglašava pacijentovu odgovornost za zdravlje, ističe preventivnu skrb, za razliku od liječničke skrbi, te prirodne načine iscjeljivanja i zdravlja, i duhovnost kao sastavnicu zdravstvene skrbi.⁶

Kao reakcija na sekularna gledišta službene medicine, alternativna je medicina donekle privlačna kršćanima. Ta je reakcija ispravna zbog nekoliko važnih razloga. Budući da je Bog stvorio ljudska bića, ona su duhovno i tjelesno u međusobnom djelovanju. U tom smislu kršćansko je viđenje bliže holističkoj nego sekularnoj medicini.

Međutim, i alternativna medicina, poput sekularizirane moderne medicine, često nastoji postići osobnu kontrolu pojedinca nad situacijom. Zvuči neobično, ali ljudi koji primjenjuju alternativnu medicinu zapravo se često koriste holističkom istočnjačkom filozofijom da bi ostvarili ciljeve tipične za egocentrična stajališta svjetovnog Zapada. U tom smislu alternativna medicina razotkriva svoje pravo lice. Iako preporučuje meditaciju radije nego medikamente, njezini ciljevi uvelike ostaju zapadnjački.

Poput sekularne, i alternativna medicina uklanja Boga s njegova pravog mjesta u procesu liječenja. Alternativna medicina obično pretpostavlja da su Bog i ljudska bića dijelovi iste cjeline ili sustava. Bog je u organskom jedinstvu s ljudima. Prema tom nazoru, Bog nije nadnaravni Stvoritelj, kako nam ga predstavlja *Biblija*. Iako se divimo nekim dijelovima alternativne medicine – njezinu naglasku na zdravom življenju i preventivnoj skrbi, potrebna nam je potpunija biblijska perspektiva.

Organizirana zdravstvena služba

Na sekularizirani i alternativni pristup medicini utječu vrijednosti orijentirane na poslovni uspjeh koje su infiltrirane u sustav zdravstvene skrbi.

Prije deset godina moja je prijateljica rodila dijete u velikoj bolnici na Zapadnoj obali SAD-a. Najistaknutija ustanova društvene zdravstvene zaštite, bolnica, kako je rekla, »bolesnicima je pružala njege koliko i automobilski servis za brzo podmazivanje«. Gegala se od zgrade do zgrade radi rutinskih pretraga i odlazila različitim liječnicima tijekom svakog prenatalnog pregleda. Sustav je bio jedva dostatan za preventivno održavanje – i u cijelosti nedostatan kad se suočila s hitnim carskim rezom tijekom kojega nije djelovala anestezija. Danas je ta bolnica uključena u desetogodišnji program koji bi osoblju trebao pomoći da promijeni svoj bešćutan odnos prema pacijentima.

Sekularni mentalitet sklon je promatrati odnos

liječnika i pacijenta kao ugovor. U poslovnim ugovorima dvije se strane slože da će razmijeniti proizvod ili uslugu za naknadu. U takvom aranžmanu nije nužna dugotrajna osobna odanost, i svaka osoba djeluje radi osobne koristi. To, naravno, ne znači da svatko krši ugovore kad mu padne na pamet. Na duge staze, kršenje ugovora vodi u financijsku propast, a njihovo poštovanje podupire poslovni probitak svih zainteresiranih. Ljudi se ugovora ne drže zato što su odani poslovnim partnerima, već da održe poslovnu klimu u kojoj i sami stječu dobit.

Vrijednosti utemeljene na ugovoru prodrle su u sustav zdravstvene zaštite. Zapazite da se koristimo potrošačkim žargonom, pa tako govorimo o *korisnicima* zdravstvene skrbi i *pružateljima* zdravstvenih usluga. *Pružatelj* zdravstvene skrbi orijentiran je na proizvod. Nudi uslugu i zaračunava pristojbu. Moguće je da mu briga za ljude nije na prvome mjestu. Znam, primjerice, za zubarsku kliniku u kojoj zaposlene tjeraju da obrade što veći broj pacijenata i da im preporučuju skupe tretmane koji su malokad nužni. Da ste bili njihov pacijent, iskusili biste odnos liječnik-pacijent iskvaren vrijednosnim sustavom orijentiranim na ekonomsku dobit.

Postoji li bolje shvaćanje medicine

Skriveni utjecaji oblikuju naš odnos prema medicini. Kulturološki utjecaji djeluju prirodno, kao

što je voda prirodan okoliš za ribe. Budući da riba ne poznaje ništa drugo doli vodu, nikad joj ne padne na um da se ne bi trebala osjećati mokro. Slično tome, mi ne shvaćamo da postoje i druga stajališta o zdravstvenoj skrbi osim onih koje naša kultura smatra normalnima.

Zdravstvena skrb može obuhvaćati više od onoga što suvremena medicina uglavnom nudi. Osobit pristup medicini, koji bismo mogli nazvati zavjetnom skrbi, započinje različitim pogledom na život. Religiozna osoba može uobličiti shvaćanje medicine koje odražava Božje vrijednosti. Svi kršćani podvrgnuti liječenju, oni zaposleni u medicinskoj profesiji i oni koji se brinu o voljenoj osobi, mogu imati osebujno kršćanski stav prema medicinskoj skrbi. Naravno, liječnik vjernik i njegov kolega ateist mogu propisati isti antibiotik dvojici pacijenata koji boluju od iste bakterijske infekcije. Razlika, međutim, nije uvijek u onome što čine, već se ona katkad krije u liječnikovim ili pacijentovim stavovima i ciljevima. (Objasnit ćemo to opširnije u drugom poglavlju.) Za kršćanina medicinska praksa, poput svakog drugog oblika života, odražava pobožno viđenje života. Mi smo Božja djeca, stvorena da ljubimo Boga i da on ljubi nas.

To je kršćansko shvaćanje neizmjereno drugačije od današnje medicine, prožete mentalitetom ugovora. U svojoj srži dobra je medicina zasnovana na *savezu* ili *zavjetu*. Savezi su ozbiljni, obvezujući, dugotrajni sporazumi. Štoviše, oni teže dobrobiti

objiju strana i jamče unutrašnju odanost svake strane drugoj. *Biblija* ukratko spominje obrede koji potvrđuju saveze (*Knjiga Postanka* 15:1-21). U drevno doba savezi su se obilježavali obrednim postupcima koji su upućivali na ozbiljnu narav sporazuma (*Knjiga Izlaska* 24:1-11). Bog je sastavio nekoliko specifičnih zavjeta koji su utjecali na pojedince i skupine (*Knjiga Postanka* 12:1-3; 15:1-21; 17:1-22). U *Starom zavjetu*, zavjet opisuje cjelinu Božjega dobrog odnosa prema svom narodu (*Knjiga Postanka* 6:18; 9:8-17).

Zavjetna skrb je ono nešto više što nam često nedostaje u medicini. Kad smo suočeni s vjerojatnom smrću voljene osobe, želimo nešto više od tehnologije. Želimo nešto više od stručnosti. Svakako želimo više nego sustavu zdravstvene zaštite omogućiti dobru zaradu. Želimo da draga nam osoba bude *izlječena*. Ali bez obzira dogodilo se to ili ne, želimo da se za nju *brinu*. Zavjetna skrb osigurava okružje puno brižnih ljudi, koje može biti ljekovito kad postoji i najmanji izgled za izlječenje.⁷ Također nudi odnose koji su, nadomak smrti, istinski utješni.

Božje sklapanje saveza sažima karakterističnu ideju ljubavi u *Starom zavjetu*: *hesed* ili zavjetnu ljubav. *Hesed* snažno naglašava osobni odnos i vjernost drugima.⁸ Bog nas je stvorio da uživamo u odnosima ispunjenima ljubavlju. To zahtijeva vjernost i osobnu odanost. Odnos liječnika i pacijenta samo je jedan primjer te općenite ideje. Ali

skrb zavjetne kakvoće nije samo za liječnike. To je skrb s kakvom bismo željeli okružiti naše voljene koji trpe. Kao ni medicinsko osoblje, ni članovi obitelji ne smiju »srediti« svog rođaka ili »odraditi« svoje, a zatim nastaviti živjeti.

Neki zavjetnu medicinsku skrb odbacuju kao nerealističnu. Napokon, uvjeravaju nas, bolnica, klinika ili privatna praksa poslovi su koji moraju ostati ekonomski održivi. To je, dakako, istina. Ali medicinska praksa motivirana isključivo profitom nije dobra medicina – ili nije u potpunosti kršćanska, čak i ako u njoj sudjeluju kršćani. Liječnici i medicinske sestre trebaju svoj posao s pacijentima promatrati kao prešutan savez. Njihov je primarni motiv služiti Bogu i proslaviti ga postupajući prema potrebama pacijenata stručno, suosjećajno i vjerno.

Ostali mogu priznati da u medicinskoj praksi prevladava filozofija ugovora, ali ne vidjeti izlaz. Tvrde da nas institucionalna narav medicine primorava na shvaćanje problema u granicama ugovora. Mi, naprotiv, vjerujemo da je na Boga usredotočena, zavjetom motivirana praksa moguća. Medicina nije samo pitanje tehnike; ona je umjetnost služenja ljudima. Profesionalci koji kultiviraju naviku promatranja svakog pacijenta kao osobe koju Bog ljubi – a ne samo kao tijela koje treba popravak – uistinu se kreću prema osobito dobroj i biblijskoj primjeni medicine.

Što mogu očekivati od svojeg liječnika

Razmišljate li o izboru zdravstvene skrbi za sebe ili nekoga drugog, zamisao o zavjetnoj skrbi može vam pomoći da pronađete ono najbolje. Može vam pomoći i da razvijete bolji odnos s liječnikom s kojim već surađujete.

Promotrimo praktična pitanja vezana za oblik skrbi koja vam je potrebna. Zavjetna skrb u medicini promiče ispravno djelovanje i onda kad to znači postavljanje služenja ljudima u prvi plan. Uključuje dvije temeljne skupine načela. Prva skupina ističe dužnosti profesionalaca u zdravstvenoj službi, a druga podrazumijeva prava pacijenata.

Ne škoditi i činiti dobro

Slijedeći medicinsku tradiciju, mjerodavni liječnici i medicinske sestre slijede dva temeljna načela. Prvo kaže: »Prije svega, nemoj bolesniku škoditi.« To znači da nam je dužnost ne povrijediti ili ne ubiti ga.⁹ Liječnik koji vodi brigu o prvom načelu radije *neće* liječiti pacijenta nego da nastavi s postupcima koji pogoršavaju njegovo stanje bez realne šanse da se zdravlje pacijenta poboljša. Međutim, dobar će liječnik propisati bolnu kuru kemoterapije koja će povesti pacijenta »do pakla i natrag« ako ima dovoljno izgleda da će se rak povući.

Drugo načelo kaže: »Traži samo ono što je dobro

za pacijenta.« Ono izražava biblijsku ideju o *agape*, božanskoj ljubavi, koja znači »željeti ono što je dobro za drugoga«. Ona proistječe iz *hesed*, zavjetne ljubavi. Drugo načelo smješta ljubav prema drugomu u odnos vjernosti. Poput nenanošenja štete, činjenje dobra temeljno je načelo etike. Ali to načelo povlači više pitanja. Što ako pacijent želi činiti nešto što očito nije u njegovu najboljem interesu? Treba li liječnik činiti sve što *pacijent misli* da mu je u interesu ili bi trebao, kao medicinski profesionalac, napraviti ono što *on misli* da je u najboljem interesu pacijenta? To pitanje pokazuje da je činjenje dobra u opreci s nekim drugim načelima koja se odnose na prava pacijenata.

Autonomija i paternalizam

Iako je medicinsko osoblje uvježbano slijediti dva temeljna načela – načela koja štite prava pacijenata – u modelu zavjetne skrbi, istinski *hesed* također zahtijeva poštovanje autonomije i dobrobiti drugih.¹⁰ Drugim riječima, liječnici i medicinske sestre ne bi trebali zbog težnje vlastitim ciljevima – poput napretka u karijeri ili financijskog probitka – postupati s pacijentima kao sa *stvarima*. Pacijenti su *osobe* koje imaju vlastite životne ciljeve. Iskorištava li netko drugu osobu kao sredstvo postizanja vlastitih ciljeva, ulazi u ugovoran sporazum koji omalovažava obje strane.

Autonomija je pravo osobe da zahtijeva poštovanje i da o sebi odlučuje pod Božjim vodstvom. To

znači »biti svoj, bez prisila nametnutih djelovanjem druge osobe ili psiholoških ili fizičkih ograničenja«.11 U tom smislu autonomna osoba može birati svoj životni put. Posjeduje moralno dopuštenje da planira tijek svog djelovanja i upotrijebi vlastite snage da ostvari svoj plan. Ona iskazuje *moralnu autonomiju*: moralno pravo da upravlja vlastitim životom.

Naravno, neki ljudi ne mogu iskoristiti to pravo. *Zbiljska autonomija*, istinska sposobnost korištenja *moralne autonomije*, pretpostavlja i umješnost i prigodu da se djeluje kao potpuno odraslo ljudsko biće. Očito, ljudi u stvarnosti mogu u većoj ili manjoj mjeri upravljati sobom. Neki imaju relativno manje stvarne slobode od drugih jer im manjka sposobnost kreiranja i izvršenja plana djelovanja. Djeca ne mogu funkcionirati neovisno jer im nedostaju potrebne vještine. Ako odrastu, naučit će misliti unaprijed i provoditi svoje planove u djela – drugim riječima, ponašat će se kao odrasli ljudi.

Kad roditelj djetetu ograničava slobodu, to je ograničavanje moralno opravdano i praktički nužno. Ali sputavanje slobode odgovorne odrasle osobe kao da je dijete *paternalizam* je u negativnom smislu riječi. Sin vremešne udovice, primjerice, može odabrati stan u kojemu će ona živjeti a da se ne savjetuje s njom. Paternalizam prema odraslima nepriličan je. Zanemaruje pravo na neovisnost koju zrele osobe imaju samim time što su odrasle. Odnositi se prema zreloj osobi paternalistički znači ne poštovati – i stoga ne voljeti – tu odraslu osobu.

Postupati s djetetom na prikladan paternalistički način znači postupati s ljubavlju. Kao što ćemo vidjeti u sljedećim poglavljima, katkad je nužno donositi odluke umjesto onesposobljenih odraslih ljudi. Ali obitelji griješe ako nameću odluke bolesnome ili povrijeđenom članu koji ih je sposoban donositi samostalno. Za većinu odraslih »doktor zna najbolje« nije najbolji pristup.

Hvatanje ravnoteže: donošenje odluka na temelju informacija

Značajno načelo donošenja odluka na temelju informacija štiti temeljno određenje autonomije i ograničava neopravdani paternalizam. U prošlosti je većina pacijenata jednostavno predmnijevala da će se liječnici dobronamjerno pobrinuti za njihove medicinske potrebe. Međutim, danas pacijenti vjeruju da bi i sami trebali sudjelovati u odlukama o liječenju.

Načelo donošenja odluka na temelju informacija postalo je važno jer društveni kritičari i pravni stručnjaci promišljaju o svemu, od građanskih prava i zaštite potrošača, preko prava zatvorenika i nesposobnih, do nacističkih grozota.¹² *Donošenje odluka na temelju informacija* znači da se pacijenti dragovoljno slažu s medicinskim postupkom (*donose odluku*) nakon što su razumjeli objašnjenja medicinskog osoblja o rizicima i prednostima (*informiranost*). Naravno, liječnik nikako ne može

iznijeti sve informacije vezane za određenu odluku. Tek nekolicina pacijenata zna dovoljno da bi razumjela sve o postupku liječenja. Zapravo, većina pacijenata ne želi se opterećivati detaljima – uključujući često zastrašujući popis mogućih komplikacija. Ali pacijenti trebaju znati nešto o prednostima i nedostacima postupka prije no što se slože s njim.

U zdravom odnosu liječnika i pacijenta donošenje odluka na temelju informacija više je od formalnog nabiranja razloga za i protiv te potpisivanja izjave o očitovanju. Duh načela donošenja odluka na temelju informacija kaže da je ispravno postavljati pitanja, pribaviti druga mišljenja ili zatražiti konzultaciju među liječnicima.

To načelo djeluje poput arbitra između autonomije i paternalizma. Previše paternalizma i premalo autonomije znači da liječnik izgleda dobrohotno, ali se možda prema pacijentu odnosi s premalo poštovanja. To je nepošteno prema pacijentu. Previše autonomije i premalo paternalizma znači da pacijent radi pritisak na liječnika da mu propiše recepte koji nisu najbolji za njega ili odredi postupke koje ne razumije. To je pak nepošteno prema liječniku. Donošenje odluka na temelju informacija raspodjeljuje odgovornosti na oba partnera u odnosu zavjetne skrbi. Tako uravnotežuje i štiti prava i znanje medicinskog osoblja, ali i potrebe pacijenata i njihovih obitelji.

Kako ćete, dakle, donijeti odluke koje će afirmira-

ti ljudski život i častiti Boga? O tome govori ova knjiga.

Zaključak

Da biste dobili najbolju medicinsku skrb, nije dovoljno samo odabrati dobrog liječnika ili bolnicu. Zavjetna skrb je pristup zdravlju i bolesti na kojemu se temelji ostatak onoga što imamo reći – i svi naši prijedlozi za donošenje mudrih odluka na kraju života. Vrijednosti koje oblikuju zavjetni pristup medicinskoj praksi i odnosima potječu iz *Biblije* i zadovoljavaju najdublje potrebe svih ljudi.

Jednom kad prihvatimo zavjetni pristup, trebamo pokušati primijeniti zavjetne vrijednosti na odluke o medicinskom postupku. Stoga ćemo se pozabaviti pitanjem kako donositi ispravne etičke odluke. Iako je primamljivo brzo prijeći na raspravu o praktičnim primjerima odluka koje se donose na kraju života, najprije bismo željeli raspraviti o tome kako donositi moralne odluke. Koji su temeljne sastavnice dobrih moralnih odluka koje će koristiti vašoj voljenoj osobi? Koji su prikladni koraci za donošenje etičkih odluka? Je li etika jednostavno pridržavanje pravila ili nešto više?